

Мороз Г.В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

КАТЕГОРІЯ «ІНТЕРЕС» ІЗ ПОЗИЦІЇ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена дослідженню дискусійних аспектів розуміння категорії «інтерес» («законний інтерес», «охоронюваній законом інтерес») та інших суміжних понять із позиції еколо-правового підходу. Проаналізовані наукові бачення фахівців відповідних галузевих юридичних наук і представників науки екологічного права щодо визначення прийнятної для екологічних правовідносин термінології.

Констатується, у розрізі екологічного законодавства України найбільш застосовуваною є категорія «інтерес» у загальному сенсі (як інтерес національний, суспільний чи державний) та категорія «законний інтерес» – у контексті конкретних суб'єктів правовідносин, носіїв інтересу. Доведено, якщо інтерес не втілений напряму у правових приписах, проте за своїми властивостями та характеристиками не суперечить букві й духу закону, відповідає основним принципоповим положенням галузі та забезпечується потенціалом об'єктивного права, вписується в базові критерії розвитку соціуму, держави, то такий інтерес має ознаки «охоронюваного законом інтересу». Оскільки правовим регулюванням неможливо охопити всі інтереси, тобто напряму відобразити їх у праві, саме у зв'язку із цим у науковий обіг уводиться конструкція «охоронюваній законом інтерес», яка порівняно з категорією «законний інтерес» є дещо ширішою за змістом. Тобто конструкція «охоронюваній законом інтерес» більшою мірою є науковим поняттям і може вживатись у рамках еколо-правової науки. З огляду на розмаїття, часто суперечливий характер інтересів в екологічному праві, дана конструкція є найбільш оптимальною.

Зроблено висновок про неприйнятність примениування значення існуючих інтересів – публічних чи приватних, сутто екологічних, економічних, майнових чи інших, які через різні обставини не набули правового оформлення у вигляді суб'єктивних юридичних прав чи не отримали підтримку у вигляді прямої вказівки на захист (урахування) відповідного інтересу. Ідеється про оптимальне їх співвідношення та співіснування. Якщо інтерес у межах еколо-правових відносин має ознаки «охоронюваного законом інтересу», то такий інтерес підлягає визнанню, охороні та захисту.

Актуальним, першочерговим і невідкладним завданням сучасної держави є забезпечення врахування інтересу як явища об'єктивного, ще на стадії розроблення й ухвалення законодавчих актів (особливо стратегічного значення), а не діяти з позиції ухвалення законів під чийсь інтереси, далеко не істинно екологічного характеру.

Ключові слова: законний інтерес, законний екологічний інтерес, охоронюаний законом інтерес, позитивні властивості інтересу, відображення інтересів в екологічному праві.

Постановка проблеми. Характеризуючи філософські дослідження сутності інтересу як наукової категорії, можна відзначити їхній узагальнюючий характер, зазначимо також недостатність уваги до проблем галузевого, міжгалузевого, спеціалізованого напрямів пізнання природи інтересів у праві [1, с. 23–24]. Найбільш дискусійними є наукові підходи щодо розуміння понять «законний інтерес» і «охоронюаний законом інтерес». Спробуємо їх уніфікувати та визначити прийнятну для екологічних правовідносин термінологію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо визначення правової природи законних інтересів людини були висвітлені у пра-

цях Н. Вітрука, А. Малько, Н. Матузова, З. Ромовської. Щодо співвідношення понять «законні інтереси» й «охоронюаний законом інтереси» дискутували І. Венедіктова, О. Чепис та інші науковці. Варто зазначити, що натепер немає чіткого розуміння, який саме із двох термінів уживати в контексті реалізації еколо-правових відносин. Багато науково цінних положень щодо сутності законних екологічних інтересів знаходимо у працях Г. Анісімової та Н. Кобецької.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні сутності й обґрунтованні формальних характеристик категорій «законний інтерес» і «охоронюаний законом інтерес» із позиції еко-

лого-правового підходу. На цій основі аргументовано необхідність визнання, охорони та захисту всієї палітри позитивних (непротиправних) інтересів, що можуть проявлятись у процесі реалізації еколого-правових і пов'язаних із ними відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорію правового інтересу розвинув фундатор юриспруденції Рудольф фон Іеринг. Право вченим визначалось як закріплений у законодавстві інтерес. «Як тільки існує право охоплює своїм корінням інтереси, новому праву доводиться прокладати собі шлях за допомогою боротьби, і ця боротьба нерідко тягнеться ціле сторіччя. Високої напруги вона досягає в тому разі, якщо інтереси набувають форми набутих прав. Тоді одна проти одної стоять дві партії (сили) і обидві несуть на своєму прапорі, як девіз, святість права, одна – права історичного, права минулого, інша – вічно оновлюваного права, споконвічного права людства на вічно нове відродження; виникає конфлікт правової ідеї із собою ж, що має трагічне значення для суб'єктів, які поклали всю свою силу і все своє буття за переконання і врешті-решт підпадають під визначальне рішення історії» [2, с. 9]. Як бачимо, ідеться про відображеній, тобто закріплений у законодавстві інтерес. Перетворення інтересу з доправової категорії на рамки правові означає можливість існування невизнаних або так званих «прихованіх законних інтересів», які, маючи позитивні властивості, покликані розвіювати застарілі юридичні форми і спонукати до встановлення нових [3, с. 17].

Інтерес як науково-юридична категорія тлумачиться в доктринальних положеннях і згадується в законодавстві у вигляді «законних інтересів», «охоронюваних законом інтересів», «інтересів, що охороняються законом», «правоохоронюваних інтересів» або просто вказівкою на захист відповідного інтересу. У літературі натрапляємо також на конструкцію «юридично значущі інтереси», тобто інтереси, легально закріплені як обставини, які можуть чи повинні враховуватись правозастосовними органами під час вирішення відповідних справ [4, с. 108]. У загальнюючим щодо вищезазначених суміжних категорій можна вважати поняття «правовий інтерес» як формально визначену та гарантовану державою необхідність суб'єктів права передбаченими законом засобами та способами обирати модель своєї суспільної поведінки для задоволення власних потреб і досягнення цілей, яка реалізується ними у формі правових відносин [5, с. 6].

У розрізі екологічного законодавства України найбільш застосовуваною є категорія «інтерес»

у загальному сенсі (як інтерес національний, суспільний чи державний) та категорія «законний інтерес» – у контексті конкретних носіїв – суб'єктів правовідносин – підприємств, установ, організацій і громадян. Конструкція «охоронюваний законом інтерес» більшою мірою є науковим поняттям. Так, наприклад, у преамбулі Закону України «Про охорону навколошнього природного середовища» ідеться про інтереси нинішнього і майбутніх поколінь; серед принципів охорони навколошнього природного середовища у ст. 3 встановлено положення про науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства; у ст. 12 зобов'язано громадян не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів. У поресурсових кодексах і законах даний термін також неодноразово вживається, причому частіше в найбільш загальному сенсі. У Лісовому кодексі України термін «інтерес» уживається тільки в контексті визначення лісових відносин, а також тричі вжито термін «зainteresована особа» (підприємство, установа, організація чи громадянин). У Водному кодексі України дещо більше уваги приділено питанням забезпечення узгодження інтересів підприємств, установ і організацій у галузі використання та охорони вод. Категорія «інтерес» застосовується для усунення конфлікту інтересів суб'єктів, їх збалансування, визначення пріоритетів у праві водокористування, обмеження з позицій доцільноті прав водокористувачів у державних інтересах. Водночас узгодження інтересів розглянуто, виходячи з повноважень відповідних суб'єктів у контексті виконання певних управлінських функцій. Заслуговує на увагу і той факт, що в Кодексі, безумовно, домінує публічний інтерес, незважаючи на те, що цей термін не вживається, а ідеться про задоволення державних інтересів [6, с. 77]. Кодекс України про надра у визначенні завдань Кодексу оперує поняттям «законні інтереси підприємств, установ, організацій та громадян» (ст. 3). В інших нормах ідеться про «зainteresовані підприємства, установи і організації» (ст. 22), «зainteresовані державні органи» (ст. 59). Отже, як у кодифікованих, так і в інших актах екологічного законодавства переважає позиція законодавця щодо пріоритету публічних, в основному екологічних, інтересів. Водночас, ураховуючи сучасні реалії, більш раціонально ставити питання про публічно-приватний характер відносин, що складаються в рамках еколого-правової сфери, що зумовлює необхідність визнання, охорони та захисту всієї неозорої маси непротиправних, т. зв. позитивних інтересів, які

можуть мати прояв у процесі здійснення (реалізації) тих чи інших відносин.

У даному контексті важливо з'ясувати питання про сутність інтересів, їхні види, спрямованість, співвідношення, переплетіння та ймовірність зіткнення. Усе це буде мати вплив і значення у формуванні специфіки реалізації відповідних відносин і можливості захисту в разі неврахування відповідного виду інтересів.

Правовим регулюванням неможливо охопити всі інтереси, тобто напряму відобразити їх у праві, саме у зв'язку із цим у науковий обіг вводиться конструкція «охоронюваний законом інтерес», яка порівняно з категорією «законний інтерес» є дещо ширшою за змістом.

Визначення «законного інтересу» дає А. Малько: «Це виражений в об'єктивному праві або такий, що випливає з його загального змісту і певною мірою гарантований державою, простий юридичний дозвіл, який виражається у прагненнях суб'єкта користуватися певним соціальним благом, а також у певних випадках звертатися за захистом до компетентних органів держави чи громадських організацій – з метою задоволення своїх потреб, що не суперечать суспільним (загально-державним)» [7, с. 62]. Отже, незаконним варто визнати інтерес, що взагалі не відображається в об'єктивному праві (не випливає з його загальних засад) або визнається як суспільно шкідливий, не відповідає загальному благу (публічним інтересам і законним інтересам інших осіб), захист такого інтересу не гарантується державою, а його реалізація навіть призводить до юридичної відповідальності, якщо водночас порушується встановлений правопорядок і законні інтереси інших осіб [8, с. 19]. Лаконічним видається бачення О. Чепис. Законні інтереси науковець визначає як соціально-економічні (фактичні) інтереси особи, які не суперечать загальним засадам цивільного права. Схематично це можна зобразити так: інтереси – перевірка на відповідність чинному цивільному законодавству – законні/незаконні інтереси [9, с. 80]. Автор додає: «Законні інтереси – це інтереси, що, у першу чергу, не суперечать закону. Такими є, у тому числі, й охоронювані законом інтереси. Але поняття охоронюваних законом інтересів (інтересів, що захищають законом) існує самостійно як об'єкт правового захисту в тих випадках, коли відсутнє власне суб'єктивне право. Останнє означає, що охоронювані законом інтереси здатні бути самостійними об'єктами захисту за відсутності суб'єктивних прав» [10, с. 552]. Дещо інший підхід пропонує І. Венедіктова,

і така позиція є більш прийнятною для екологоправових відносин, зважаючи на їхню специфіку, з переважаючим публічно-правовим характером змісту більшості нормативно-правових актів. Так, заслуговує на увагу думка про те, що відображення інтересу в нормах приватного права об'єктивно простежити неможливо. Під відображенням, імовірно, мається на увазі інтуїтивне відчуття. У цьому разі доречно згадати диспозитивний цивілістичний принцип *in favorem* – дозволено все, що не заборонено законом, завдяки якому носій інтересу здатен його реалізовувати фактично самостійно, не будучи залежним від рамок правового поля. Фактично, інтерес спонукає особу до його реалізації, а реалізація інтересу виливається у правовідносини, які вже передбачають суб'єктивне право й обов'язок, урегульовані нормою приватного права, якою опосередкований і завдяки якій охороняється приватний інтерес [11, с. 68–69]. Якщо інтерес не втілений напряму у правових приписах, проте за своїми властивостями та характеристиками не суперечить букви й духу закону, відповідає основним принциповим положенням галузі та забезпечується потенціалом об'єктивного права, вписується в базові критерії розвитку соціуму, держави, то такий інтерес має ознаки «охоронюваного законом інтересу».

У своєму рішенні №18-рп/2004 від 1 грудня 2004 р. Конституційний Суд України визначив основні ознаки охоронюваного законом інтересу як правового феномену, який: а) виходить за межі змісту суб'єктивного права; б) є самостійним об'єктом судового захисту й інших засобів правої охорони; в) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; г) не може суперечити Конституції та законам України, суспільним інтересам, загальновизнаним принципам права; г) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування в межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; д) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом. Отже, інтерес може бути як охоронюваним законом, правоохоронюваним, законним, так і незаконним, тобто таким, що не захищається ні законом, ні правом, не повинен задовольнятися чи забезпечуватися ними, оскільки такий інтерес спрямований на ущемлення прав і свобод інших фізичних і юридичних осіб, обмежує захищені Конституцією та законами України інтереси суспільства, держави чи «всіх співвітчизників» або не відповідає Конституції чи законам України, загальновизнаним принципам права [12].

Отже, позиція авторів [13, с. 157–158], які фактично ототожнюють категорії «законний інтерес» і «охоронюаний законом інтерес», не позбавлена сенсу, оскільки, по-перше, не можна відрізняти через опосередкування чи не опосередкування інтересу суб'єктивним правом – це зовсім різні речі, по-друге, законодавець не розрізняє ці категорії, хоча в нормативних актах різних галузей законодавства і називає їх по-різному [14, с. 76–77].

Висновки. Більш традиційною та частіше застосуваною в еколо-правовій науці є конструкція «законний екологічний інтерес». Задоволення екологічних інтересів суб'єктів об'єктивується в межах суб'єктивного екологічного права, або законного екологічного інтересу, як зазначає Г. Анісімова [15, с. 545]. Законні екологічні інтереси нами визнано як таку категорію, що акумулює в собі наміри та прагнення особистості, спрямованість яких визначена її безпосередніми, життєво важливими екологічними потребами, які з об'єктивних причин не знайшли втілення в суб'єктивних екологічних

правах або прямо відображені в них; має форму простої юридичної дозволеності, яка виражається у прагненнях суб'єктів безперешкодно користуватися певними екологічними благами. На часі перед законодавцем нашої держави першочергове, невідкладне та водночас непросте завдання: забезпечити врахування інтересу як явища об'єктивного, ще на стадії розроблення й ухвалення законодавчих актів (особливо стратегічного значення), а не діяти з позицій ухвалення законів під чиєсь інтереси, далеко не істинно екологічного характеру [16, с. 206].

Неприйнятно применшувати значення інтересів – публічних чи приватних, екологічних, економічних, майнових чи інших, які через різні обставин не набули правового оформлення у вигляді суб'єктивних юридичних прав чи не отримали підтримку у вигляді прямої вказівки на захист відповідного інтересу. Якщо інтерес має ознаки «охоронюваного законом інтересу», то такий інтерес підлягає визнанню, охороні та захисту.

Список літератури:

1. Гуняк О. Приватний і публічний інтереси у праві: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2016. 236 с. С. 23–24.
2. Иеринг Р. Борьба за право. Санкт-Петербург : Изд-во «Вестника знания», 1904. 71 с.
3. Тихомиров Ю. Коллизионное право : учебное и научно-практическое пособие. Москва, 2000. 394 с.
4. Пономаренко И. Структура правового интереса: теоретико-правовой аспект. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право». 2017. Т. 17. № 4. С. 107–112.
5. Солдатенко С. Правовий інтерес: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
6. Анісімова Г. Актуальні проблеми законодавчого забезпечення екологічних інтересів у державній політиці України. Теорія і практика правознавства. 2018. Вип. 2 (14). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_2_14.
7. Малько А. Субъективное право и законный интерес. Правоведение. 1998. № 4. С. 60–65.
8. Вінник О. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
9. Чепіс О. Інтереси в цивільному праві: сутність, місце та особливості захисту : дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2010. 230 с.
10. Чепіс О. Законний інтерес як категорія цивільного права. Форум права. 2009. № 1. С. 551–559.
11. Венедіктова І. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2013. 430 с.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України від 1 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04>.
13. Зав'ялов Ю. Проблема интереса в марксистской теории социалистического права : дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1968. 205 с.
14. Венедіктова І. Захист охоронюваних законом інтересів у цивільному праві : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2013. 430 с.
15. Анісімова Г. Теоретичні засади розвитку екологічного законодавства в контексті природно-правової доктрини : монографія. Харків : Право, 2019. 672 с.
16. Мороз Г. Суть та зміст категорії екологічного інтересу. Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць. Миколаїв : Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г.В., 2009. Вип. 38. С. 201–207.

Moroz G.V. THE CATEGORY OF “INTEREST” FROM THE PERSPECTIVE OF ENVIRONMENTAL LAW

The article is devoted to the study of the debatable aspects of understanding the category of “interest” (“legal interest”, “law-protected interest”) and other related concepts from the perspective of environmental law. The academic views of experts in the corresponding branches of legal science on the definition of acceptable terminology for environmental legal relations are analyzed.

It is stated that in the context of the environmental legislation of Ukraine, the category of “interest” is the most applicable in a general sense (as national, public or state interest) and the category of “legal interest” – in the context of specific legal entities, bearers of interest. It is proved that if interest is not directly represented in legal regulations, although in its properties and characteristics it does not contradict the letter and spirit of the law, meets the basic principles of the industry, is ensured by the potential of objective law and fits into the basic criteria for the development of society and the state, then such interest possesses the characteristic features of “law-protected interest”. Since legal regulation cannot cover all interests, i.e. directly represent them in law, the concept of “law-protected interest” is introduced which is slightly broader in meaning than the category of “legal interest”. “Law-protected interest” is a more academic term and can be applied within the framework of environmental law. Considering this diversity and the frequently conflicting nature of interests in environmental law, the use of this term is the most optimal.

The conclusion is reached about the in acceptability of diminishing the value of the existing interests – public or private, purely environmental, economic, property interests, etc. which, due to various circumstances, did not acquire legal form in the form of subjective legal rights or did not receive support in the form of a direct instruction to protect (take into account) the corresponding interest. It refers to their optimal ratio and coexistence. If interest within the framework of environmental law relations has the characteristics of “law-protected interest”, then such interest is subject to recognition and protection.

The urgent and top-priority objective of the modern state is to ensure that interest is taken into account as an objective phenomenon even when it is at the stage of the drafting and adoption of legislative acts (especially of strategic importance) and not to act from the standpoint of passing laws for the sake of someone else's interests, which is far from being truly environmental.

Key words: legal interest, legal environmental interest, law-protected interest, positive properties of interest, representation of interests in environmental law.